

SO PLAČE PREVISOKE ALI PRENIZKE ?

Bine Kordež

6

V zadnjem času smo lahko zasledili kar nekaj nastopov delodajalske strani z mnenjem, da so zahteve po ponovnem dvigu minimalne plače in plač nasploh, posebno v javnem sektorju, vse večja obremenitev gospodarstva. Gospodarstvu kot osnovnem nosilcu razvoja naj bi takšni trendi zmanjševali globalno konkurenčnost. Izpostavljanje teh stališč je nekakšen odgovor na pričakovanja (tudi zahteve) zaposlenih in večine prebivalstva, da bi se morali ugodnejši gospodarski rezultati odražati tudi v rasti osebnih prejemkov. Tovrstna diskusija je pravzaprav odraz večne dileme, koliko naj od novo ustvarjene vrednosti v družbi pripade “delu” in koliko “kapitalu”.

Delodajalska stran (delodajalci, gospodarske zbornice) seveda zastopa podjetja, njihov razvoj, rast, nova delovna mesta, tudi javno-finančno vzdržnost. Izpostavljajo dejstvo, da če dodatno ustvarjeno vrednost namenjamo za nova vlaganja namesto za tekočo potrošnjo, s tem omogočamo doseganje navedenih ciljev. A ko sredstva ostajajo v podjetjih, tudi ko se namenjajo za nove naložbe, to vseeno pomeni tudi povečevanja premoženja lastnikov, torej delitev v korist kapitala. Če milijon dodatnega zaslužka v podjetju namenimo za plače zaposlenim, gre to (večinoma) v potrošnjo. Lahko pa ga podjetje ne izplača, investira, podpre obstoječa in omogoča še nova delovna mesta - a ta milijon vseeno pomeni tudi dodatni dohodek lastnika podjetja, njegovo premoženje se je za toliko povečalo.

Kakor je torej skrb za ohranjanje sredstev v podjetju pozitivna s stališča nadaljnega razvoja in rasti, pomeni tudi večjo delitev kolača v korist kapitala. Načeloma naj bi bila ta delitev čim bolj uravnotežena, v pravem razmerju med razvojem (in kopičenjem kapitala) ter tekočo potrošnjo (dvigovanjem življenjskega standarda prebivalstva, manjša neenakost). Svetovni trendi zadnjih treh desetletij so šli ponovno bolj v smer večjih dohodkov za kapital, kar pa se na koncu celo ni pokazalo v hitrejšem razvoju. Prevelika koncentracija zaslužkov kapitala in ožjega kroga ljudi se je odrazila v manjšem povpraševanju preostale večine ljudi, kar je negativno vplivalo na rast dodane vrednosti. Na žalost še ni znakov, da bi se v svetu ta trend obračal, kar je verjetno največja omejitev ponovni globalni krepitvi gospodarske in družbene rasti.

Pri tej primarni delitvi so razmere v Sloveniji, glede na gibanja v svetu, še kar ugodne (za “delo” seveda). V tem pogledu so utemeljene pripombe gospodarstva, da je donosnost kapitala relativno nizka, da namenjamo za delo večji del ustvarjene vrednosti kot večina primerljivih držav, do tega, da je pač z delavcem, ki ga v Sloveniji plačujemo 2 tisoč evrov mesečno, težko konkurirati Slovaku, zadovoljnim s tisoč evri. Kot argument proti takšni delitvi je gospodarstvo nastopalo tudi s podatki, da naj bi plače v preteklih letih rasle hitreje

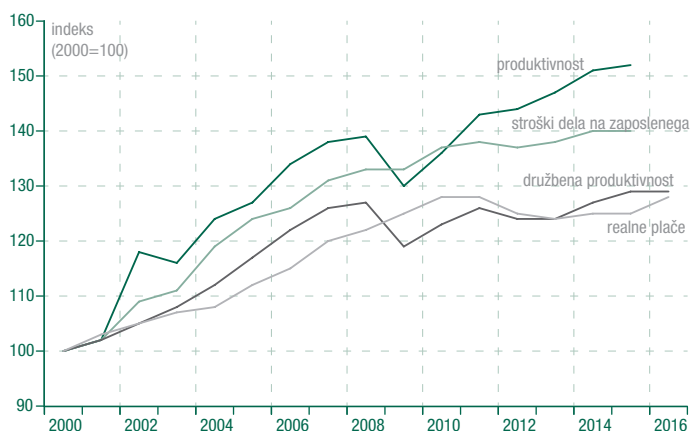
od rasti produktivnosti. To naj bi se razumelo, da namenjam preveč zaslužka zaposlenim (da zaslužijo preveč) in da zato podjetjem ostane premalo za njihove razvojne načrte. Razumljivi pa so tudi pričakovanja nasprotni strani, ki meni, da bi morale ugodnejše rezultate gospodarstva prek višjih prejemkov v večji meri čutiti tudi prebivalstvo. Ob takšnih, pogosto tudi diametralno nasprotnih stališčih in argumentih, pogledjmo nekoliko podrobneje, kaj se z delitvijo ustvarjene vrednosti v Sloveniji dejansko dogaja. Tudi v primerjavi z tovrstnimi gibanji v okoliških državah.

Gibanje produktivnosti in plač

7

Eden najbolj ključnih argumentov delodajalcev glede plač, je stališče, da njihova rast prehiteva rast produktivnosti. Da torej plače rastejo hitreje kot pa narašča ustvarjen rezultat, da se delitev premika v korist dela. Produktivnost je po definiciji razmerje med proizvedenim produktom ter količino dela, ki je bila vložena v njegovo proizvodnjo. Na Sliki 1 je z zelenimi črtami prikazano gibanje produktivnosti v gospodarstvu v primerjavi z gibanji stroškov dela na zaposlenega, s črnimi pa gibanje družbene produktivnosti v primerjavi z gibanji realnih plač za zadnjih petnajst let. Kot osnovo (indeks 100) je leto 2000, ko smo imeli v državi še precejšnjo makroekonomska ravnotežja.

Slika 1
Gibanje produktivnosti in plač (2000=100)

Vir: Balance gospodarskih družb (Ajpes), Bilten javnih financ (Ministrstvo za finance), SURS

Kot kaže Slika 1, je rast plač do krize zaostajala za rastjo produktivnosti, ljudje so bili nagrajeni manj, kot so prispevali k rasti BDP. Po letu 2008 pa je s padcem proizvodnje upadla tudi produktivnost (število zaposlenih se namreč ni tako hitro znižalo kot proizvodnja),

povprečne plače pa so še naprej naraščale. Sledil je drug val krize, ki jo je zaznamoval tudi padec plač; leta 2013 sta se indeksa “ujela”. Zadnja tri leta ponovne gospodarske rasti rast plač spet zaostaja. Če upoštevamo celotno obdobje, torej ni mogoče trditi, da plače prehitevajo rast produktivnosti. Po turbulentnih kriznih letih je gibanje obeh kazalcev približno enako, kak odstotek razlike je bolj odvisen od tega, katero leto vzamemo kot osnovo.

8

Na podoben način je prikazano tudi gibanje produktivnosti v podjetniškem sektorju, torej samo za gospodarske družbe. Trendi so precej podobni, čeprav je tukaj zaostanek pri plačevanju zaposlenih glede na njihov prispevek večji. Pred krizo je rast plač zaostajala, a se je zadržala tudi v času močnega padca gospodarske aktivnosti leta 2009. Vendar se je gospodarstvo hitro opomoglo, z vidika produktivnosti drugega vala krize niti ni bilo (prav tako ne padca plač), tako da zadnja leta rast plač spet kar precej zaostaja za rastjo produktivnosti.

Čeprav bi lahko tudi pri tem merjenju in metodologiji navedli marsikatero omejitev, lahko glede na trende s precejšnjo gotovostjo trdimo, da rast plač ne prehiteva rasti produktivnosti gospodarstva kot celote. Seveda so po podjetjih in tudi po panogah precejšnje razlike, a kot celotna družba smo dosegli nivo produktivnosti, ki omogoča približno najmanj takšne plače, kot jih v imamo. Verjamem, da to sicer podjetniku, ki na nemškem trgu tekmuje s Slovaki, ne pomaga veliko. A kaj naj na to reče avstrijski podjetnik, ki mora svojega zaposlenega plačati vsaj še za polovico bolje (pa ne zaradi visokih davščin, kot vem, da bo hiter odgovor).

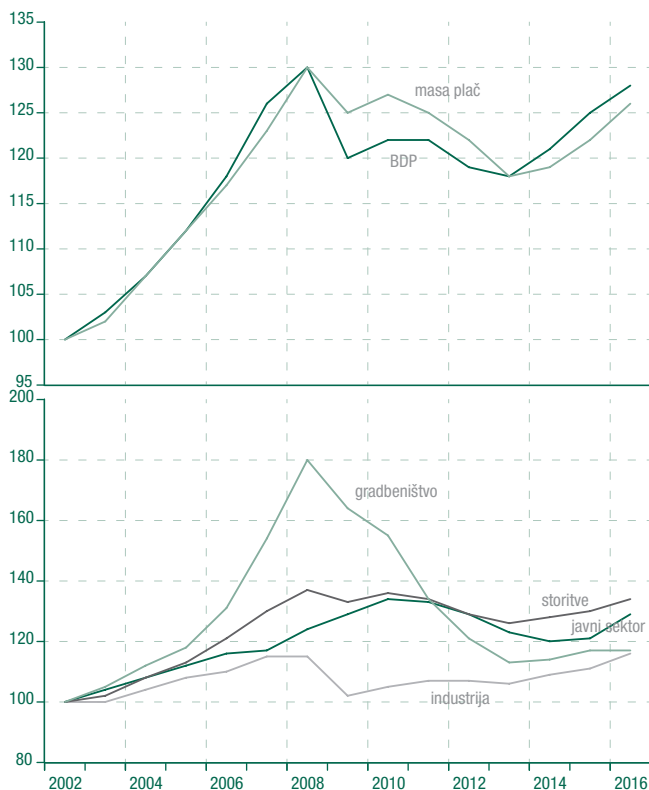
Rast BDP in plač

Delitev dodane vrednosti med delo in kapital lahko pogledamo še z drugega zornega kota. Za bruto domači proizvod vemo, da ga lahko spremljamo s

- proizvodnega vidika (torej, koliko katera dejavnost prispeva k ustvarjanju BDP),
- najbolj običajna je izdatkovna metoda (preko katere potrošnje ustvarimo BDP - z izvozom, potrošnjo prebivalstva in države, investicijami),
- kot tretja je dohodkovna metoda, torej kako (komu) se je ustvarjen BDP razdelil.

S to metodo ugotavljamo, koliko so za svoje angažiranje pri ustvarjanju dodane vrednosti prejeli zaposleni, torej koliko je bilo namenjeno plačilu za delo. Preostanek je namenjen nadomestilu za kapital ter ostalim obračunskim kategorijam izračuna BDP (na primer posredni davki).

Slika 2
Realni indeksi BDP in mase plač

Vir: OECD Statistics

Na Sliki 2 je prikazano kako pa se je gibal celotni BDP Slovenije ter masa plač kot delež BDP za zaposlene. Pri tem gre torej za celotna izplačila in ne za povprečje na zaposlenega, kot je prikazovala Slika 1 z gibanji produktivnosti in povprečnih plač. Z začetkom krize (2009) se je masa plač znižala, a ne toliko BDP, kasneje pa sta se rast BDP in dela, ki pripada zaposlenim, spet uskladila. Zadnji podatki kažejo, da je skupna rast plač od začetka spremljanja nekaj nižja, kot je bila celotna ustvarjena dodana vrednost. Zato tudi po tem kazalcu ne moremo trditi, da rast plač prehiteva oz. da za namene delitve zaposlenim namenimo vse večje deleže BDP.

Na spodnjem delu slike so tudi podatki, kako se je gibala masa plač posameznih sektorjev. Do padca je prišlo predvsem in najprej (2009) v proizvodnji, medtem ko je storitveni sektor padec začutil šele v drugem valu krize (2010 - 2013). Podobno velja tudi za javni sektor, kjer je masa plač pred krizo naraščala nekaj počasneje. Na začetku krize se je rast celo

okrepila (znana Virantova plačna reforma, ki je sicer povzročila nekaj večji proračunski primanjkljaj, a za kakšno odstotno točko ublažila upad BDP v času krize), nato pa do 2014 prav tako beležimo upad. Skupna rast plač v javnem sektorju je na koncu približno podobna povprečju nejavnega sektorja. Izstopa gibanje v gradbeništvu, ki pa predstavlja le 5 % skupne mase plač. Podatki tudi potrjujejo, da je delitev ustvarjenega kolača med delo in kapital zadnjih petnajst let približno usklajena z manjšimi nihanji v času krize.

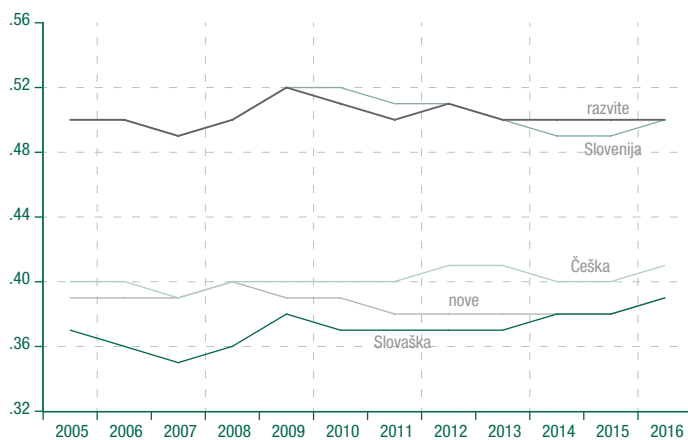
Delež BDP za zaposlene

10

Vsekakor pa je zanimivo ta podatek spremljati glede na dogajanja v drugih državah. Kako se torej giblje delež BDP za zaposlene v Sloveniji v primerjavi z ostalimi članicami Evropske Unije. Ta razmerja so prikazana na Sliki 3. Pri nas delo v celotnem BDP sodeluje približno s polovičnim zneskom. V kriznem obdobju se je delež nekoliko povečal, saj so se prejemki prebivalstva znižali nekaj manj, kot je upadla gospodarska aktivnost, a se je to hitro uskladilo.

Enoznačnega odgovora, ali je to ustrezno ali ne, seveda ni. Slika kaže pomembno značilnost te razporeditve ustvarjene dodane vrednosti med evropskimi državami. Skoraj po pravilu vse razvitejše države namenjajo delu večji delež dohodka kot pa to velja za manj razvite države (po doseženem BDP na prebivalca), predvsem nove članice Evropske Unije. Slovenija je približno na povprečju razvitejših držav EU, kjer delu pripada okoli polovica ustvarjenega BDP. Na drugi strani pa države predvsem nekdanjega vzhodnega bloka zaposlenim ("compensation of employees" kot statistike vodijo ta del BDP) v povprečju namenjajo celo manj kot 40 odstotkov skupnega BDP.

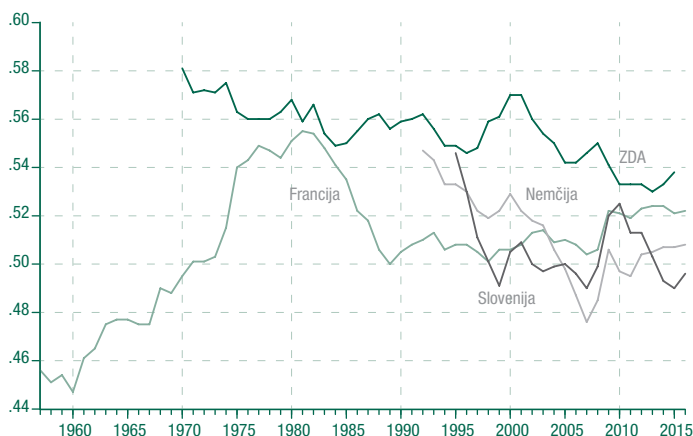
Slika 3
Delež ustvarjene vrednosti (BDP) za prebivalstvo

Vir: OECD Statistics

Pri tem so ti deleži vsaj zadnjih deset let dokaj konstantni. V času krize se je delež za zaposlene sicer nekoliko povečal, a hitro vrnil v prejšnje okvire. Značilno je, da tudi v vzhodnih državah ni zaznati kakšnega izrazitejšega trenda približevanju razvitim. Zanimiv pa je pogled na te strukture v daljšem, povojnem obdobju kar kaže Slika 4.

Slika 4
Deleži BDP za zaposlene v celotnem BDP

Vir: OECD Statistics

Najdaljšo časovno vrsto (podatki OECD) imamo za Francijo, kjer se je nagrajevanje dela do osemdesetih let krepilo, nato upadlo na okoli polovični delež in se tam tudi obdržalo. Nasprotno pa v ZDA beležimo konstanten upad deleža BDP za zaposlene, a zanimivo, daleč najvišji. Podobno tudi v Nemčiji, kjer je bil upad celo večji (zaradi združitve z Vzhodno Nemčijo so primerljivi podatki šele od 1992. leta). Glede na večjo socialno naravnost evropskih držav, so ti podatki nekoliko presenetljivi, a najbrž v večji meri kažejo tudi problem metodologije spremljanja in izračunavanja. Torej, kaj točno ta razmerja sploh pomenijo, predvsem pri zajemanju ostalih kategorij BDP po dohodkovni metodi.

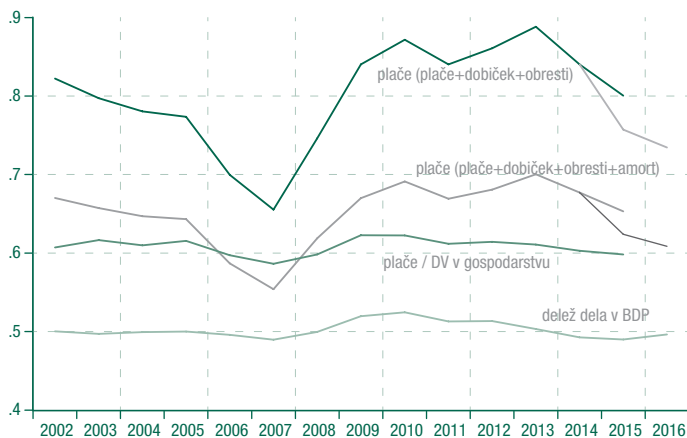
Po teh podatkih bi mogoče res lahko pritrdili delodajalcem, da glede na stopnjo razvitosti v Sloveniji že ves čas namenjamo relativno velik delež ustvarjene vrednosti zaposlenim (podobno imamo tudi nižjo donosnost na kapital) - seveda, če se uvrščamo med gospodarstva z nižjo stopnjo razvitosti. Vendar pa ta teza odpira kar nekaj dilem, tako v ustreznost merjenja s tem kazalcem kot tudi, kakšen je pravzaprav ustrezen delež dodane vrednosti, ki naj bi pripadel delu.

Delitev dodane vrednosti v gospodarstvu

Lani (2016) je bilo v Sloveniji skupaj ustvarjenega 40 milijard evrov (številke so zaokrožene) bruto domačega proizvoda in od tega so zaposleni (v gospodarstvu in javnem sektorju) za svoj prispevek dobili 20 milijard. Preostali del sestavljajo davki (5 milijard) ter 15 milijard operativnega dobička (“gross operating surplus and mixed income”). Te številke izhajajo iz mednarodne sprejete metodologije izračuna BDP, kjer pa je ta drugi del nekoliko težje določljiv na točno katere kategorije prejemkov, dohodkov se nanaša. Ocenjujem, da je bilo v vseh poslovnih subjektih lani ustvarjeno kake 4 milijarde dobička, pa še milijardo za obresti, kar bi skupaj lahko opredelili kot prejemek kapitala. Dodajmo še štiri milijarde evrov za amortizacijo, ki šteje med dodano vrednost, čeprav je pravzaprav tudi le poraba osnovnih sredstev (podobno kot materiala)¹. Do skupnega BDP nam tako “zmanjka” kakih deset milijard, kar izhaja iz načina izračunavanja dodane vrednosti, ko se določene kategorije pojavljajo večkrat v verigi dohodki - izdatki.

Zaradi teh dilem, je zanimivo pogledati tisti del dodane vrednosti, ki se ustvarja v »gospodarstvu« (v gospodarskih družbah brez bank, zavarovalnic, skladov, samostojnih podjetnikov, zadrug...) in kjer so podatki bolj določljivi. V gospodarskih družbah se ustvari večina dodane vrednosti vseh navedenih subjektov, zaradi česar so ta gibanja značilna tudi za celoto. Na spodnjem grafikonu je tako poleg preje omenjenega deleža za zaposlene v celotnem BDP, prikazan delež plač v dodani vrednosti vseh gospodarskih družb Slovenije, osnovna delitev čistega zaslužka podjetij med zaposlene (plače) in kapital (lastniškemu kapitalu pripada dobiček, dolžniškemu pa obresti).

Slika 5
Deleži ustvarjene dodane vrednosti za delo

Vir: Balance gospodarskih družb (Ajpes), OECD Statistics

1 Zanimivo, kako Piketty v vseh svojih izračunih delitve dohodkov iz BDP izloča amortizacijo v višini približno desetine skupnega zneska dodane vrednosti.

Na nivoju celotne države (prek BDP) je delež za zaposlene dokaj konstanten z manjšim odstopanjem v času krize, ko so se dobički zmanjšali nekaj bolj kot plače, kot je bilo prikazano že na Sliki 3. Dokaj podobna gibanja so tudi pri delitvi celotne dodane vrednosti podjetniškega sektorja, kjer se delež za zaposlene giblje okoli 60 % (ostalo so dobički, obresti, amortizacija, prevrednotovalne kategorije in odpisi naložb). V letih največje rasti (2006 - 2008) je kapitalu pripadlo nekaj več, ob krizi nekaj manj, sedaj pa smo spet približno na ravni iz časov dokaj stabilnih razmerij. Večje nihanje pa je pri delitvi ustvarjene vrednosti samo za zaposlene in kapital; na začetku obravnavanega obdobja je delo prejelo prek 80 % vsega ostanka, z uspešnim poslovanjem pa je večji delež "pobiral" kapital, tako da je leta 2007 zaposlenim pripadlo le še dve tretjini vsega tako opredeljenega zaslužka. V krizi so se razmere obrnile. Sicer so tudi zaposleni dobili manj (zaradi manjšega števila), a kapital je v obdobju 2009-2013 izgubil še več in dobival le dobro desetino vsega razpoložljivega dohodka za delitev.

Zadnja tri leta ob uspešnejšem poslovanju podjetij kapitalu zopet ostaja večji delež. S tanjšo črto je prikazana že tudi ocena za lansko leto², čeprav so podjetja oddala bilance šele pred kratkim. Iz podatkov o gibanju zaposlenih, plač, izvoza in BDP lahko dobro ocenimo tudi rezultate podjetij ter delitev dodane vrednosti. Razmerje v delitvi se tako ponovno približuje razmerju v času največje gospodarske rasti saj bo delež za kapital (dobički, obresti) znašal že skoraj 30 % vse razpoložljive dodane vrednosti za delitev v podjetjih, razliko pa bodo dobili zaposleni. Delitev dodane vrednosti v zadnjem času, po ponovnem zagonu gospodarstva, je šla pač močno v korist kapitalu. Reakcija je sicer razumljiva, saj podjetja v skrbi pred bodočimi gibanji želijo zadržati čim več zaslužka v svojih bilancah, raje vračajo posojila ali ustvarjajo rezerve, kot da bi prehitro delila ali investirala. Čeprav so takšne odločitve pričakovane, je vseeno prav, da se jih vsaj zavedamo.

V primerjavi z letom 2013, so podjetja v zadnjih treh letih skupaj ustvarila okoli 7.5 milijarde evrov več ostanka (ocena) potem ko so pokrili vse stroške ter obračunala amortizacijo. Od tega so plačam namenili okoli tretjino (zaradi rasti plač in števila zaposlenih), kapitalu pa je ostalo okoli 5 milijard. Takšna delitev v korist kapitala je tudi povzročila prej omenjeno in prikazano spremembo razmerja v razporeditvi dodane vrednosti. Kot povedano na začetku, so ta sredstva večinoma ostala v podjetjih (dodatnih plačil obresti ni bilo, celo obratno), omogočila tako razdolževanje podjetij, kot tudi nove naložbe in delovna mesta. A vseeno tudi povečala premoženje lastnikov. Čeprav gre pretežno za povečanje knjižne vrednosti (le del se izplača kot dividende), se to slej ko prej odrazi tudi v večjih zaslužkih lastnikov.

Glede na takšno razporeditev dodatnih zaslužkov zadnjih treh let, bi težko pritrdili stališčem delodajalcev, kako naj bi skromna rast plač ogrozila konkurenčnost podjetij. Kak odstotek

² Na grafikonu je popravek tudi za leto 2015, kjer je izločena milijarda evrov izgube celotnega gospodarstva, katera izhaja samo iz popravka naložbe v TEŠ, ki se je v seštevku vseh podjetij pojavlja celo dvakrat - kot izguba v TEŠ ter dodatno izguba pri naložbi lastnika, HSE.

ali dva višji prejemki ne bi pomembneje poslabšali položaja gospodarstva kot celote in glede na skupne rezultate bi bili tudi upravičeni. Seveda pa drži, da mejnim podjetjem vsak dvig plač povzroči precejšnje težave, a to ne more biti razlog, da se dodatni zaslužki gospodarstva med delo in kapital ne bi delili nekoliko enakomerneje.

Zaključek

14

Poigrajmo se še nekoliko s temi številkami. Kapital je torej zadnja tri leta dobil dodatnih 5 milijard, ki pripadajo njegovim lastnikom. Trenutno je v tuji lasti že okoli tretjina slovenskega gospodarstva in če odštejemo še državna podjetja (v neposredni ali posredni lasti - prek bank), je v privatnih rokah približno polovica družb (glede na vrednost). Od tega domačega privatnega lastništva je polovica v rokah kakih 5 tisoč posameznikov ali družin (slab odstotek populacije), drugo polovico pa ima v rokah mogoče sto tisoč ljudi z vsaj nekaj pomembnejšim zneskom³. Po teh predpostavkah je torej 2,5 milijarde evrov dodatno ustvarjene dodane vrednosti zadnjih treh let pripadlo vsem zaposlenim (kot plačilo za delo), za polovico tega zneska pa se je dodatno povečalo tudi premoženje enega odstotka Slovencev, ki ima v lasti četrtno gospodarstva (in za približno enak znesek je svoje premoženje povečala tudi desetina Slovencev, ki so lastniki v drugi četrtini družb - ostale družbe so tuje ali državne).

Zgornji zaključek je nekoliko provokativen, a ne daleč od resnice. Kljub temu, da je koncentracija premoženja v Sloveniji verjetno med najmanjšimi v svetu, ima pomembnejše lastniške deleže v podjetjih le peščica državljanov. Delitev dodatno ustvarjene vrednosti, ki smo ji priča zadnja leta je šla pretežno v korist kapitala, lastnikov. Glede na nizke donose izpred let, so spremembe v delitvi vsekakor upravičene, najbrž pa ne nujno tako drastične. Verjetno bi bil že čas, da se nekaj večji del ugodnejših rezultatov nameni tudi "delu", ne samo "kapitalu". Klasičen argument, da je glede na nestabilne razmere potrebno varčevati in ne pretirano trošiti (kar je načeloma sprejemljivo), se na žalost kaže tudi v tem, da se novoustvarjena vrednost deli predvsem v roke ozkega kroga ljudi. To je druga plat takšne delitve, ki se v fazi razporejanja ne vidi tako očitno, a dejansko gre za to.

³ Gre za grobo, a vseeno dovolj zanesljivo oceno za te namene. Temelji na izračunu hipotetične vrednosti vseh gospodarskih družb ter številu domačih lastnikov teh družb.